

GİRİŞ

GÖNÜLLÜLÜĞÜN TARİHSEL VE TOPLUMSAL BAĞLAMI

Murat ŞENTÜRK¹

¹Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: murat.senturk@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS49.2022.006.00

Bugün dünyanın hemen her yerinde binlerce insan hiçbir maddi karşılık beklemeden bilgilerini, becerilerini, zamanlarını, maddi ve manevi potansiyellerini dünyayı daha yaşanabilir bir yer hâline getirebilmek ve toplumsal fayda sağlayabilmek için gönüllü olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizliklerin varlığını sürdürmesi, yoksulluğun artması, çevrenin ve ekolojik dengenin bozulması, afetlerin ve savaşların yaşanması, göçlerin insani krizlere dönüşmesi, suçun ve bağımlılıkların yaygınlaşması vb. sorunların tamamı gönüllülük faaliyetlerine duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu açıdan gönüllülük gündelik hayatın birçok alanında önemli bir işlev üstlenmeye devam etmektedir. Bu işlevin gelecek yıllarda çok daha hayati anlamlar kazanacağı ve gönüllülüğün yaygınlaşmasına daha çok ihtiyaç duyulacağı açıktır. Ancak gönüllülüğün toplumsal bağlamının tarihsel ve eleştirel bir perspektifte anlaşılması hem doğru konumlandırılmasını engellemekte hem de toplumsala, değerlere, inançlara ve yaşama kültürüne içkin doğasının dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu bölümde gönüllülük sosyolojik bir perspektifle ele alınarak siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları tartışılmaktadır. Ayrıca gönüllülükle ilişki temel meseleler açıklanmakta ve sosyolojik düşünme biçiminden hareketle söz konusu meselelere dair eleştirel boyutlara yer verilmektedir.

Gönüllülük insanın kendisi dışındaki varlıklara yönelik herhangi bir karşılık beklemeden gerçekleştirdiği eylemler olarak toplumsal hayatın ve insanın doğayla kurduğu ilişkilerin önemli yapı taşlarından biridir. İnsanı diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerin başında kendisi dışındaki varlıkların farkında olması gelir. İnsan farkında olmanın farkındadır. Bu farkındalık insanın birlikte yaşadığı varlıklarla etkileşiminin boyutlarını zenginleştirmektedir. İnsanın inançları ve yaşama kültürü gönüllülüğün kadim zamanlardan bu yana farklı toplumlarda var olmasına imkân tanımıştır. Bugün gönüllülük hâlâ toplumların dini inançlarıyla ve yaşama kültürüyle ilişkisini sürdürmektedir. Ancak modern toplumun oluşumuyla birlikte gönüllülüğün inançla ve yaşama kültürüyle olan ilişkisi değişmiş, gönüllülük siyasal ve ekonomik boyutlar kazanmıştır.

Gönüllülük modern dönemde farklı biçimlere dönüşmüş ve gönüllülüğe yeni işlevler yüklenmiştir. Günümüzde gönüllülüğün siyasal ve ekonomik boyutları giderek daha basat konuma gelmektedir. Bu durumun oluşmasında 19. yüzyılda başlayan ve sonrasında gelişen yeni toplumsal koşulların ve düzenin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yeni toplum düzeninde gönüllülük giderek modern görünüm kazanmıştır. Yeni toplumsal koşullarda bireylerin kendilerini ifade etmek, toplumsal talepleri kamusalallaştırmak, yakıcı sorunların çözümüne katkıda bulunmak için harekete geçmek ve sivil inisiyatif güçlendirmek için gönüllü faaliyetlere yöneldiği görülmektedir. Dinin gündelik hayat üzerindeki etkisinin giderek sınırlı hâle geldiği ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülük seküler bir çerçevede şekillenmiştir. Bu toplumlarda bireyin kendi vicdanını tatmin etme arayışı içerisinde gelişmiş bir gönüllülük anlayışından bahsetmek mümkündür. Gönüllülüğün modern biçiminin, evrensel bir nitelik taşıdığı yanığı yaygındır. Batı dışı toplumlarda -Türkiye’de sık sık yapıldığı gibi- gönüllülük anlayışı modern uygulamalarla kıyaslanmakta ve bir anlamda içeriği, anlamı ve biçimi değişime/dönüşüme uğratılmaktadır. Bu nedenle gönüllülüğün değişen ve süreklilik arz eden boyutlarının ele alınması önemlidir.

Gönüllülüğün Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Boyutu

Modern toplumun oluşumuyla birlikte toplumsal ilişkiler içerisinde bir arada yaşamının bir gereği olarak değişik toplumsal meselelerde çeşitli hassasiyetler oluşturulması ve insanların gönüllü bir biçimde birbirlerine destek olmalarının sağlanması gönüllülük müessesesi üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İnsanlara dini ibadetlerin ve ritüellerin dışında tatmin duygusu veren gönüllülük, dinin dışarıda bırakıldığı ya da yeniden formüle edildiği seküler toplumsal ilişkilerde bireyin diğerlerine olan desteğinin yeni biçimi olmuştur. Moderniteyle birlikte özellikle ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülüğün sivil toplumla ilişkili bir biçimde ele alınmaya başlandığı

görülmektedir. Sivil toplum kavramı sosyal bilimler literatüründe tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Sosyal bilimler literatüründe devlet, aile, toplum, özel-kamu gibi farklı kavramların konumlandırılmasına bağlı olarak sivil toplum kavramının da içeriği değişmektedir. Özel yaşamdan ya da haneye dayalı etkinliklerden ziyade kamusal yaşama göndermede bulunması, aile ve devletin yanına konumlandırılması ve hukukun egemenliği çerçevesinde var olması sivil toplumun anahtar nitelikleri olarak zikredilmekte ve sivil toplum dendiğinde ise otoritelerin çoğunun aklına “gönüllü dernekler, sendikalar ve benzeri kuruluşlardaki kamusal katılım alanı” gelmektedir (Marshall, 1999, s. 662). Sivil toplum nasıl tanımlanırsa tanımlansın kan bağıının olduğu *ailenin*, yasal bağıın olduğu *devletin*, ticari bağıın olduğu *özel sektörün/işletmelerin* dışındaki kamusal yaşamı ve kamusal katılımı imlemektedir. Dolayısıyla gönüllülüğün sivil toplumla kuramsal ve eylemsel düzeyde ilişkilendirilmesi, gönüllülüğün hem sivil toplum kuruluşlarıyla (dernek, vakıf vb.) ilişkisinin ayrılmaz bir biçimde kurulmasının hem de siyasal boyuta taşınmasının önemli adımlarından biridir. Bugün gönüllülük STK’larla doğrudan ilişkilendirilmekte ve bazen STK’lar dışında yapılan gönüllülük çalışmaları yeterince önemsenmemektedir. Bununla birlikte gönüllülük üzerine yapılan akademik araştırmalarda da ağırlıklı olarak STK’lardaki -örgütlü gönüllülük olarak tanımlanan- gönüllülük çalışılmaktadır. Gönüllülük alanının STK’larla sınırlandırılmasının gönüllülüğün çerçevesini daralttığı görülmektedir. 21. yüzyılda farklı gönüllülük biçimlerinin önemi kavranmakla ve yaygınlaşması için çalışmalar artmakla birlikte hâlâ STK-gönüllülük ilişkisinin mutlaklaştırılmasına yönelik eleştirel bir perspektif geliştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Gönüllülüğün siyasal boyutlarından bir diğeri ise aktif yurttaşlık bilinci ve katılımcı demokrasiyle ilişkilendirilmesidir. Kökleri Alexis de Tocqueville’in 1835 yılında yayımlanan *Amerika’da Demokrasi* kitabına uzanan bu yaklaşıma göre topluma karşı sorumluluk sahibi olan birey gönüllülük birlikleri aracılığıyla hem bu sorumluluğunu yerine getirmekte hem de katılımcı demokrasinin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Zira gönüllü birlikler¹, devlet ve özel alan dışında bireyin farklı insanlarla bir araya gelerek toplumsal meseleleri müzakere edebildiği ve sonrasında bir güç olarak karar vericileri etkileme potansiyelini oluşturduğu örgütlenmeler olarak kabul edilmektedir (Kabakcı, 2020). 19. ve 20. yüzyılda yaşanan hızlı modernlik süreci sonucunda sekülerleşmenin artmasıyla birlikte özellikle ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip toplumlarda gönüllülük kavramının içeriğinin de

1 Gönüllü Birlik: “Üyeliği tercihe bağlı olan kamusal amaçlı, formel bir yapıyla kurulmuş ve ticari-olmayan kuruluşlara verilen ad” olarak tanımlanmakta ve “bu tür gönüllü birlikler içinde, kiliseler, siyasal partiler, baskı grupları, boş zamanı değerlendirme dernekleri ya da kulüpleri, semt grupları ve (bazen) sendikalar ile meslek grupları” sayılmaktadır (Marshall, 1999, s. 278).

giderek değişmeye başladığı söylenebilir. Bu değişim sürecinde bireyin ve bireyselleşmenin öne çıkması, bireyi içinde yaşadığı toplumdan ayrı düşürmüş, birey çevresinde olup bitenlere karşı giderek duyarsızlaşmıştır. Bu duyarsızlaşmanın azaltılması için *topluma karşı sorumluluk* ve *aktif yurttaşlık bilinci* kavramlarına başvurulmuştur. 1980'lerden itibaren yeniden gündeme gelen aktif yurttaşlık bilincinin ve katılımcı demokrasinin 21. yüzyılda gönüllülük çalışmalarında çok daha fazla görünür olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllülüğe bu türden bir yaklaşım *savunuculuk* kavramının da sıklıkla gönüllülükle birlikte ele alınmasına yol açmıştır. Günümüzde gönüllülük tanımları yapılırken gönüllülüğün insanlara ya da diğer varlıklara *sadece* hizmet etmek, destek olmak (örneğin dezavantajlı ailelere mensup yoksul çocuklara eğitim vermek) anlamına gelmediği; aynı zamanda yaşanan sorunların devlet ve özel sektör/işletmeler bağlamında çözülebilmesi için *savunuculuk* yapılmasının (örneğin eğitim yasasındaki değişikliklerle dezavantajlı çocukların eğitim hakkının adil bir çerçeveye dönüştürülmesi) bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır. *Savunuculuk*, aktif yurttaşlık bilinci ve katılımcı demokrasi için önemlidir ve gönüllü birliklerin/kuruluşların çalıştıkları sorun alanlarında çözümün oluşturulması için savunuculuk faaliyetleri yapması beklenebilir. Ancak gönüllülüğün asgari bir şartı olarak *savunuculuğa* merkezî bir yer verilmesi gönüllülüğün doğasını farklılaştırmaktadır. Gönüllülük faaliyetlerinde savunuculuk yapmak önemlidir, ancak savunuculuğun yapılmaması herhangi bir gönüllülük faaliyetinin *gönüllülük niteliğini* ortadan kaldırmamaktadır. Gönüllülük çalışmaları topluma karşı sorumluluk etrafında aktif yurttaşlık bilincinin oluşması ve katılımcı demokrasinin gelişmesi için çok önemli bir yere sahiptir ve gönüllülüğün bu boyutunun ihmal edilmemesi gerekmektedir. Ancak savunuculuk eksenini zorunlu bir alan olarak tanımlayarak gönüllülüğün olmazsa olmazı şeklinde nitelendirmek, savunuculuğun aktif yurttaşlık bilincinin ve katılımcı demokrasinin önündeki bir engele dönüşmesine yol açabilir. Zira katılımcılığın mekanizmaları ve boyutları farklıdır. Bu nedenle gönüllülük faaliyetlerinde sadece savunuculuk değil değişik biçimlerde katılımcılık da gerçekleştirilebilir ve bu durum aktif yurttaşlık bilincine sahip bireylerin katılımcı demokrasinin gelişmesine değişik biçimlerde katkı sunmasına imkân tanıyabilir.

Sivil toplum ve aktif yurttaşlık bilinci kavramlarıyla ilişkilendirilmesi gönüllülüğün siyasal boyuta indirgenmesine yol açabilmektedir. Söz konusu kavramlarla doğrudan ilişkilendirilmese de gönüllülük toplumsal meselelere duyarlılık ekseninde siyasal bir tavır olarak değerlendirilebilir. Buradaki temel mesele gönüllülük alanının sınırlandırılmasının gönüllülüğün değer, inanç ve yaşama kültürüne yönelik yönlerinin geride bırakılmasına ve tek bir demokratik ideal tipin merkeze alınmasına yol açmasıdır. Bu çerçevede gönüllülük alanının savunuculuk, aktif yurttaşlık ve katılımcı demokrasi ile ilişkisinin önemli olduğu,

ancak eleştirel perspektifin kaybedilmesinin gönüllülük birikiminin de kaybedilmesine yol açabileceği dikkatlerden kaçmamalıdır. Eleştirel perspektifle bakıldığında gönüllülüğün Batı tecrübesiyle özdeşleştirilmesi ve sadece siyasal bir zemin üzerinden tanımlanması bir soruna dönüşmektedir. Zira gönüllülüğün siyasal olmayan anlamları da vardır. Gönüllülüğün sadece siyasal anlamı üzerinden tanımlanmasına karşı çıkılarak kadim gönüllülük birikiminin kaybedilmemesi için bütüncül bir bakışa ihtiyaç bulunmaktadır. Böylelikle tüm birikimlerin birer gönüllülük biçimi olarak kabul edilmesi sağlanacak ve gönüllülüğün yerel, kültürel ve sosyal yanının görmezden gelinmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonrası ekonomik düzeni değiştirmeye yönelik adımların atılması gönüllülük alanında farklı değişimlerin yaşanmasına neden olan unsurlardan biridir. Refah devletinin yeniden yapılanması sürecinde ortak tüketim alanının (eğitim, sağlık vb.) giderek gönüllü faaliyetler ile yürütülmeye başlandığı söylenebilir. Devletin sosyal refahı sağlamak üzere kullandığı ortak tüketim hizmetlerinin ekonomik maliyetlerinin artmasıyla *sürdürülebilirlik* sorunu ortaya çıkmıştır. Refah devletinin gelişen ekonomik maliyetlerinin azaltılmasında gönüllülük çalışmaları önemli bir rol oynamaya başlamıştır. *Toplum yararına çalışma* temasının daha fazla gündeme geldiği görülmektedir. *Toplum yararına çalışma*, topluluk ilişkilerinin ve dayanışma ağlarının güçlendirilmesi amacı taşımasıyla toplumsal hayat için önemlidir. Ancak toplum yararı için çalışma devletin siyasal çıkarı -bir tür zorunlu olmayan ama yapılması durumunda bireyi makbul vatandaş olarak tanımlayan- merkezinde gerçekleştiğinde gönüllülük alanını dönüştürebilmektedir.

Ekonomideki değişimlerle devletin gönüllülük alanında belirleyici bir aktör olması sadece ortak tüketim harcamalarındaki maliyetlerin azaltılmasıyla ilgili değildir. 1970’li yıllarla birlikte sermaye karşısında giderek güçsüzleşen refah devleti, sermayenin baskısının artması nedeniyle gönüllülük çalışmalarını sermayenin zararlarının azaltılmasında kullanma eğiliminde olmuştur. Özellikle çevre, ekoloji ve iklim gibi alanlarda sermayenin zararlarının azaltılması gönüllü kuruluşların bir görevi hâline gelmeye başlamıştır. Söz konusu zararlara neden olan yatırımların ve tesislerin kapatılmasına yönelik yaptırımlar geliştirmekte zorlanan devletin, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla zarar azaltma politikasını benimsediği söylenebilir. Diğer taraftan bu tür politikalar ve söylemler devletler açısından bir tür meşruiyet aracı olarak kullanılmaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise sadece çevre ve ekoloji gibi alanlarda sermayenin zararlarının azaltılmasına yönelik uygulamaların değil; yaşlılık, çalışma yaşamı, göç gibi alanlarda da sermayenin yükünün hafifletilmesi amacıyla gönüllülük çalışmalarının teşvik edildiği söylenebilir. Bu tür gelişmeler gönüllülüğün ekonomi politik eleştirisinin yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ekonomi alanında gönüllülüğün devreye girdiği önemli konuların başında *kariyeri güçlendirme* gelmektedir. İş dünyası ve sonrasında üniversiteler gönüllülük faaliyetlerinde bulunmuş bireyleri tercih etme eğilimindedir. Bilgi ve becerilerin giderek birbirine benzeştiği dikkate alınırsa iş dünyasının birlikte çalışma, uyumluluk, toplum yararını gözetme, sorumluluk, farklı insanlara karşı duyarlılık gibi becerileri geliştirmesi nedeniyle gönüllülüğü bir tür kerteriz noktası olarak belirlemesi söz konusudur. Büyük işletmelerin giderek okul başarılarının dışında farklı kriterler aramaya başladığı görülmektedir. Yükseköğretim mezunlarının arttığı bu yeni dönemde iş başvurularında dikkat edilen en önemli kriterlerden biri gönüllülük olmuştur. Söz konusu işletmelerin bireylerin özgeçmişine bakarak üniversite yıllarındaki sosyal çalışmalarını kontrol ettikleri görülmektedir. Bu eğilim o kadar hızlı bir biçimde yaygınlaşmıştır ki kişilerin sosyal çalışmaları/gönüllülüğe dayalı aktiviteleri neredeyse okullarının isimlerinden ve/veya başarı düzeylerinden önce gelmeye başlamıştır. İşe alımlarda ve sonraki süreçte bireylerin kariyer basamaklarında ilerlemesinde gönüllülük faaliyetlerine hangi ölçülerde katıldıkları merkezi bir rol oynamaktadır. 2000’li yıllarla birlikte ise bireylerin çalışma hayatlarına devam ederken gönüllülük yapmalarını teşvik eden özel gönüllülük programları geliştirilmeye başlanmıştır. Çalışan gönüllülüğü olarak tanımlanan bu yeni tür gönüllülük biçiminin bireylerin daha çok gönüllü olmasını teşvik etmesi önemlidir. Ancak gönüllülüğü giderek daha fazla karşılıklılık çerçevesine yaklaştırması nedeniyle bu uygulamalara daha özenle yaklaşılması gerektiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Gönüllülüğün *kariyeri güçlendirme* özelliği lise ve üniversite eğitimindeki gençlerin giderek gönüllülüğü daha çok *kişisel gelişim, kendini mesleki beceriler konusunda geliştirme* motivasyonu ile ilişkilendirmesine yol açmaktadır. Gönüllülüğün bireysel ve toplumsal kazanımlar elde edilmesine olanak sağladığı bilinmektedir ve bu kazanımlar gönüllülüğü anlamlı kılan boyutlardandır. Ancak gönüllülüğü kariyer eksenli tanımlamanın sınırlayıcı ve dönüştürücü boyutları da bulunmaktadır. Örneğin kariyer eksenli tanımlama gönüllülük alanının iş dünyasının beklentilerine göre dönüşmesine yol açabilme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hangi motivasyonla başlanırsa başlansın gönüllülük alanıyla gençlerin buluşması nitelikli bir biçimde sağlandığı takdirde kariyer ve kendini geliştirme hedefinin giderek geride kaldığı ve yerini kendisi dışındaki varlıklara fayda sağlamaya bıraktığı, toplumsal sorumluluğun ya da aktif vatandaşlık bilincinin giderek motivasyonun temeli olmaya başladığı görülmektedir. Başka bir deyişle her şeye rağmen insanlar bir kez gönüllü olup nitelikli bir gönüllülük deneyimi yaşarsa motivasyonu *benciden özgeciye* dönüşebilmektedir ve bu gönüllülüğün yaygınlaşmasında önemlidir.

Gönüllülüğü ele alırken kültürel olanı da mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Gönüllülük modern zamanlarda siyasal ve ekonomik boyutun giderek daha fazla etkisini yaşasa

da kadim köklerini insanlığın birlikte yaşama kültüründen ve dinî inanışlardan almaktadır. İnsanların birlikte yaşama tecrübesi ve birikimi gönüllülüğün kadim kökleri arasında yer almaktadır. İnsanların gerek ilk yerleşimler olan köyleri gerekse daha gelişmiş toplumsal örgütlenme biçimi olan kentleri kurmasında gönüllü olarak yapılan işlerin önemli bir payı vardır. Başlangıçta köy, sonrasında kasaba ve kent ölçeğinde yerleşim birimlerinde birlikte yaşam sürdüren toplulukların farklı ihtiyaçlarını gönüllülük ekseninde çözümlediği görülmektedir. Bu kadim gönüllülüğün merkezinde *diğerkamlık* (başkalarının yararını, mutluluğunu arzulama) yer almaktadır. Herhangi bir karşılık beklemeden bir işi beraberce yapmak, ihtiyacı olanlarla bir araya gelerek destek vermek adeta yaşama kültürünün ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu beklentisizliğin, diğerkamlığın, karşılıksız yapmanın gönüllülüğün kökeninde yer aldığı söylenebilir. Örneğin Anadolu'daki kadim uygarlıkların yaşama kültüründe tarımda, zanaatta, yönetimde, güvenlikte vb. pek çok alanda birlikte yapmanın yaygın olduğu söylenebilir. Yaşama kültüründeki bu gelişme çoğu zaman dinî inanışlarla o kadar bütünleşmiştir ki neyin dine neyin yaşama kültürüne ait olduğu ayırt edilemez bir noktaya ulaşmıştır. Bu gönüllülük anlayışı toplumsal dayanışma ağlarının oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bugün Anadolu coğrafyasındaki gönüllülüğü anlamak için söz konusu yaşama kültürüne ve onu var eden dinî inanışların kökenlerine bakmak gerekmektedir.

Din kültürün temel bileşenlerinden biridir. Tek tanrılı dinler başta olmak üzere birçok dinî inanış gönüllü olmayı teşvik eder. Zira insanın kendi arzusuyla kendisinden farklı varlıklara yönelik iyilikte bulunması, destek olması ya da onların yardımına koşması kutsal bir nitelik taşımaktadır. Özellikle de ahiret inancına (hayat sonrasına olan inanç) sahip dinî inanışlar (bu özellikle ilahi dinler için geçerlidir) insanların yeryüzünde yapacakları gönüllülük faaliyetinin onları ahirette yani bu dünyadaki hayatları sona erdikten sonra iyiliğe ve güzelliğe ulaştıracağını vadetmektedir. Örneğin İslam inancına göre, insanın gönüllülük faaliyetlerinde bulunması, hayatını sürerken dünyayı güzelleştirmesini, topluma fayda sağlamasını ve iyi bir insan olabilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla dünyaya/varlıklara, topluma fayda sağlayarak iyi insan olan gönüllü bir kişinin sonrasında/ahirette de iyiliklere ve güzelliklere kavuşması söz konusudur. Dinî inanışlar söz konusu olduğunda, gönüllülüğün yine bir karşılıklılık üzerinden tanımlandığı sıklıkla tartışılmaktadır. Ancak dinî inanışlardaki *beklentinin* hayatın sonrasına bırakılmış olmasının modern zamanlardaki *karşılıklılıkla* denk görülmesi oldukça güçtür. Günümüzde insanların gönüllülük faaliyetlerinde bulunmasının ardındaki önemli motivasyonlardan biri dinî inanışlar olmaya devam etmektedir. Dolayısıyla gönüllülüğün dinî inanışlarla olan kadim ilişkisinin sürdüğünden ve gönüllülüğü dinî boyutun dışına çıkarmaya çalışan yaklaşımların varlığından haberdar olmak gerekir.

Türkiye’de gönüllülük, insanın dinî ve toplumsal sorumluluğundan hareketle gelişmiş, tarih boyunca farklı müesseseler etrafında kurumlaşarak varlığını sürdürmüştür. Burada gönüllülük, diğerkamalık, yardımseverlik vb. kavramlarla yakın ilişki içerisinde ve bu dünyaya ait olduğu kadar sonrası (ahiret) için de önemlidir. Bu bağlamda ülkemizde gönüllülüğün farklı bir tarihsel ve toplumsal bağlamı olduğu söylenmelidir. *Karşılık beklemeden ve gizli amaç gütmeyen* gerçekleştirilen -modern gönüllülük anlayışının kavramakta zorlanacağı- gönüllülük kültürünün varlığı hâlâ sürmektedir. Ancak bu gönüllülük kültürünün zaman içerisinde değişimler geçirdiği ve bugün dönüşen gönüllülüğün yeni araştırmalarla hem anlaşılmaya hem de eleştirel bir biçimde kavranmaya ihtiyacı olduğu da söylenmelidir. Diğer bir deyişle hem var olan değerler hem de dünyadaki yeni eğilimler dikkate alındığında gönüllülük meselesinin ait olduğu tarihsel ve toplumsal bağlamda ve kadim kökleriyle ilişkili bir biçimde ele alınarak yaygınlaştırılmasına yönelik adımlar atılması gerektiği söylenebilir. Bunu sağlamak için gönüllülük alanındaki son gelişmeleri anlamaya ve tartışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Gönüllülükte Güncel Meseleler ve Yeni Eğilimler

Gönüllülüğün siyasal zeminde ve giderek daha fazla *savunuculuk* bağlamında ele alınması, hatta savunuculuk içermeyen faaliyetlerin gönüllülük olarak tanımlanmaması söz konusudur. Gönüllülüğün özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sivil toplum alanıyla kesişimselliğinin artırılması aktif vatandaşlık, katılımcılık ve demokrasi kavramlarıyla ayrılmaz bağları olduğu tezinin güçlenmesine yol açmıştır. Örneğin Birleşik Krallık’ta genç gönüllülüğünü yaygınlaştırma gerekliliği vurgulanarak “aktif vatandaş” ve “sivil katılım” kavramları gönüllülükle ilişkilendirilmektedir (Holmes, 2009). Özellikle genç gönüllülüğünü teşvik etme yönteminde toplum yanlısı yaklaşımlar önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bireylerin yurttaşlık becerilerini ve özgüvenlerini arttırmak için gönüllülük önemli bir araç olarak görülmektedir (Janoski, Musick ve Wilson, 1998). Ancak gönüllülüğün yaygınlaşmasına farklı katkılar sağlayan bu yaklaşımın gönüllülüğü dar bir çerçeveye konumlandırmasına -aynı zamanda- eleştirel yaklaşmak önemlidir. Zira bu yaklaşım gönüllülüğe içkin karşılıksız dayanışma pratiklerini genellikle dışarıda bırakma ya da ikincil bir konuma hapsedme eğilimindedir. Gönüllülüğün aktif vatandaşlık ve demokrasi kavramlarıyla ilişkisi önemlidir, ancak savunuculuk bağlamında dar bir çerçeveye indirgenmesine mesafe geliştirmek gerekir.²

Gönüllülüğün tanımlanması hem akademide hem de uygulama çalışmalarında temel gündemlerden biridir. Gönüllülük uzunca bir süre kayıtlı ve örgütlü gönüllülük tanımlarının içine sıkışmıştır. Sonrasında ise gönüllülüğün farklı biçimleri ortaya çıkmıştır ve bu kez

---

2 Gönüllülük, sivil toplum, toplumsal hareketler ve aktivizm konusundaki detaylı tartışma için bu kitaptaki Aynur Erdoğan Coşkun’un kaleme aldığı “Gönüllülük ve Aktivizm” bölümüne bakılabilir.

de gönüllülüğü tanımlamanın güçlüğünden bahsedilir olmuştur (Rochester, 2006, s. 6). Gönüllülük, herkesin uzlaştığı bir tanıma sahip değildir (Görgün Baran, 2019, s. 8). Hatta tartışmaların giderek gönüllülüğü tanımlamamaya doğru kayması da söz konusudur. Fakat gönüllülüğü anlamak ve kavramak için tek bir tanıma varılmasa da gönüllülüğün ilkelerinin belirlenmesi önemlidir. Bu ilkelerin sınır koymaktan ziyade gönüllülük alanını genişleten bir nitelikte olması gerekmektedir. Zira gönüllülük çok sayıda kavramla karıştırılmakta ve bu durum gönüllülüğün yaygınlaştırılmasında önemli engellerden birine dönüşebilmektedir. Gönüllülüğü tanımlamak için diğer kavramlarla olan ilişkisine, motivasyon kaynaklarına, gönüllülüğü engelleyen nedenlere, gönüllü olmanın toplumsal hayata kazandırdıklarına bakmanın ve sınırlar çizmek yerine bir tartışma başlatmanın önemi açıktır.³

Tanımlamayla ilişkili olarak yeni eğilimlerden biri de gönüllülüğü yasal bir çerçeveye oturtma uğraşdır. Gönüllülerin ve ilgili faaliyetlerin muhataplarının zarar görmesini engellemeye yönelik yasalaştırma çabaları ihtiyaçlarla ilişkilidir. Ancak yasalaştırmanın tanımlayıcı boyutu gönüllülüğün sınırlarını belirginleştirme riskini oluşturmaktadır. Gönüllülük yasasının bu zorlu yolundan ziyade gönüllülerin hak ve sorumluluklarına dair çerçeveler ve/veya ilkelerin oluşturulması daha önemli işlevler üstlenebilmektedir. Kişinin kendi isteğiyle başlayan gönüllülüğün, başladıktan sonra bir sorumluluk olarak devam etmesi gerektiği bilinmektedir. Bu çerçevede gönüllülerin hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmeleri önemlidir. Zira gönüllülük alanında da etik problemler yaşanabilmektedir. Örneğin gönüllü koordinatörü gönüllüleri kendine bağlayabilmekte, kişisel yakınlıklar ve ilişkiler geliştirmekte, kişisel menfaat sağlamaktadır. Yine gönüllüler ilgilendikleri kişilere, gruplara zarar verebilmekte, gönüllü olarak çalıştıkları kuruluşun ismini kişisel menfaat sağlamak üzere kullanabilmektedir. Bu türden etik problemlerin önüne geçilebilmesi için gönüllülükte hak ve sorumlulukların bilinmesi gerekmektedir.⁴

Hak ve sorumluluklar çerçevesinin merkezinde toplumu tanıma ve birlikte çalışma ilkesi olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllülerin, STK'lardaki yöneticilerin ve profesyonellerin zaman içinde kaybettikleri ilkelerden biri toplumu tanıyarak toplumla beraber çalışmadır. Genellikle toplumsal ihtiyacı gidermek ve fayda üretmek amacıyla bir araya gelen kişilerin toplumu tanıma kapasiteleri ve becerileri zaman içerisinde azalmaktadır. Toplum tabanlı mikro örgütlenmelerin toplumu tanıma sorunları olmamaktadır. Ancak giderek kurumsallaşan

3 Gönüllülük tanımları, gönüllülüğün diğer kavramlarla ilişkisi vb. konulardaki detaylar için bu kitaptaki Murat Şentürk ve Büşra Turan Tüylüoğlu'nun kaleme aldığı "Gönüllülüğü Tanımlamak" bölümüne bakılabilir.

4 Gönüllülerin hakları ve sorumlulukları, gönüllülüğün haklarla olan ilişkisi vb. konulardaki detaylar için bu kitaptaki Selman Salim Kesgin'in kaleme aldığı "Haklar ve Sorumluluklar Ekseninde Gönüllülük" bölümüne bakılabilir.

yapılar, profesyonelleşen faaliyetler vb. nedenlerle toplum geri planda kalabilmektedir. Bu durum toplumla birlikte çalışma pratiklerine doğrudan yansımakta, daha önce katılımcı bir biçimde gerçekleşen süreçler toplumdan bağımsızlaşmakta ve hatta topluma rağmen toplum için hizmete kadar gidebilmektedir. Diğer taraftan toplumsal değişimi gerçekleştirmek amacındaki gönüllülük faaliyetlerinin toplumun değerlerini, yapısını ve koşullarını tanıması -hijerarşik ve üstten inmece bakış ve faaliyetler yerine- birlikte eylemeye, kolektif olarak hareket etmeye ve toplumsal değişimin -yapısal sorunlara neden olmadan- gerçekleşmesine imkân tanımaktadır.⁵

Gönüllülerin hak ve sorumluluklar çerçevesinde konumlandırılması ve topluluklarla birlikte çalışma pratiklerinin verimli bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için gönüllülük programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle STK'ların geliştirdikleri gönüllü programları gönüllülüğün profesyonelleşmesinin bir yönünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte gönüllü programları merkeze verimlilik yerine sürdürülebilirliği alırsa gönüllülerle ve toplumla çalışma mümkün olabilecektir. Hemen her şeyin tasarlandığı ve planlandığı gönüllülük programlarının gönüllüyü bir müşteri, kullanıcı ya da yararlanıcı olarak konumlandırmaması, sadece birlikte çalışmanın ilkelerini içermesi yeterlidir. Gönüllülük çalışmaları, zaman içerisinde çok sayıda insanın katkı vermek istediği kurumsal yapılara dönüşebilmektedir. Toplumsal fayda için kaynaklarını kullanmaya hazır gönüllülerin doğru yönlendirilmesi, hak ve sorumluluklarının belirlenmesi, süreçlerin tanımlanması etkileşim içindeki tüm paydaşların kazanım elde etmesinin önünü açmalı ve gönüllülerin ister söz konusu isterse farklı yapı ya da topluluklarda gönüllülük faaliyetlerine devam etmesine katkı sağlamalıdır. Sürdürülebilirliğin sağlanması gönüllülüğün yaygınlaşmasında önemlidir. Gönüllü yönetimi temel unsurlardan biridir. Zira böylelikle birçok insan gönüllülük çalışmalarına dahil edilerek etkili sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca gönüllülüğün sürdürülebilirliğinde gönüllü yönetiminin katkısı büyüktür. Gönüllü yönetimi daha çok gönüllüye ulaşmayı, gönüllülerin beklentilerini karşılamayı, gönüllülere yönelik daha şeffaf ve adil bir yönetimi ve gönüllüleri bünyesinde faaliyet gösterdikleri kuruluşa daha uzun süre tutmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla gönüllülük programları ve gönüllü yönetimi konusunda sadece STK'lardaki gönüllü koordinatörlerinin değil doğrudan gönüllü olmak isteyenlerin de bilgi edinmesi gerekmektedir.⁶ Diğer taraftan gönüllülük yönetimi gönüllülüğün kurumsallaşmasına, profesyonelleşmesine ve işletme modellerine uygun bir

---

5 Toplum tanıma ve birlikte çalışmaya ilişkin somut önerilere yer veren -Sedat Doğan ve Adem Başpınar'ın kaleme aldığı- "Gönüllülükte Toplum Tanıma ve Birlikte Çalışma" başlıklı bölüm bu açmazlara karşı yol göstericidir.

6 Detaylar için gönüllü programlarının oluşturulması ve gönüllülerin motivasyonlarının sağlanmasına yönelik bilgiler içeren -Belgin Ergül'ün kaleme aldığı- "Gönüllülükte Kurumsallığın Güçlenmesi: Gönüllü Programları" başlıklı bölüme bakılabilir.

biçimde tasarlanmasına neden olabilmektedir. Bu durum gönüllülük alanını işletme odaklı ve modern iktisadi sistemin akılcılaştırılmış ilkeleri ekseninde dönüştürebilmektedir. Gönüllü yönetiminin yaygınlaştırmaya katkısı önemlidir ancak bu anlayışın alanı dönüştürmesine eleştirel bir perspektifle yaklaşmak gereklidir.

Gönüllü yönetimi gönüllüleri sevk ve idare ederken kendi yeteneklerini kullanabilmelerine imkân tanımakta, diğer taraftan gönüllünün yaşam becerilerini geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Yaşam becerilerine yaptığı katkı gönüllülüğü 21. yüzyılda öne çıkaran unsurlardan biri olmuştur. Gönüllülük yapıldıkça yaşam becerileri sürece içkin bir biçimde gelişmektedir. Gönüllülük kişinin yaşam becerilerini geliştirerek eğitim, iş ve sosyal hayatında daha başarılı olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu yaşam becerilerinin en önemlilerinden biri, giderek gerilimin, çatışmanın, bireyselliğin, tekilliğin teşvik edildiği günümüz dünyasında birlikte çalışabilmektir. Aynı amaç için farklı insanların birlikte uyumlu bir biçimde çalışması ve özellikle bunu karşılık beklemeden gerçekleştirmesi, iletişim ve etkileşim açısından son derece önemlidir.⁷ Bu bağlamda gönüllü yönetimi ile yaşam becerilerinin geliştirilmesini beraber düşünüldüğünde, gönüllü yönetiminin karşılıklılık üreterek gönüllülere motivasyonun sağlama yönündeki eğilimine eleştirel bir biçimde yaklaşılması gerektiği ileri sürülebilir. Gönüllülükte yaşam becerilerini karşılıklılık politikasından ayırıştırarak “yaparak ve yaşayarak öğrenme”nin öne çıkarılması gerektiği söylenebilir.

Gönüllülük alanında büyük kurumsal yapıların merkezde olduğu ve bunun önemsendiği bir dönemden giderek esnek örgütlenmenin, yüz yüze ya da çevrimiçi iletişimin oluşturulmaya başlandığı bir döneme geçildiği ve mikro topluluk ilişkilerine dayalı bir gönüllülük anlayışının gelişmeye başladığı ileri sürülebilir. Özellikle internet tabanlı olarak bir araya gelen gençlik gruplarının sivil inisiyatifler oluşturduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda gönüllü çalışmalara katılımdan ziyade gönüllü projeler geliştirip hayata geçirmenin önem kazandığından bahsedilebilir. Başka bir deyişle edilgen katılımdan ziyade etkin üretim daha fazla önem kazanmaktadır. Diğer taraftan gönüllülük deneyimi arttıkça gönüllülerin yeni projeler geliştirmesi ve uygulaması mümkün olmaktadır. *Edilgen* gönüllülük deneyimleri arttıkça etkin üretime ilişkin becerilerin artması söz konusudur.⁸ Gönüllülük projeleri; bir proje fetişizmi ve fon avcılığından ziyade toplulukların inisiyatif alması ve harekete geçmesi bağlamında desteklenmelidir. Ayrıca proje mantığının insan ve finans kaynağını toplumsal

7 Gönüllülükte yaşam becerilerinin önemi ve deneysel öğrenmenin konumu hakkında ufuk açıcı bilgiler için bu kitaptaki N. Seda Öztürk, Mustafa Erdoğan'ın birlikte kaleme aldığı “Gönüllülükte Yaşam Becerileri” bölümüne bakılabilir.

8 Gönüllülükte proje mantığının kavranmasına ve proje fikrinin geliştirilmesine dair detayları görebilmek için Ömer Özdiç'in kaleme aldığı “Gönüllü Projeler Geliştirme ve Uygulama” başlıklı bölüme bakılabilir.

yarar açısından en etkili bir biçimde kullanabilmeye imkân tanınması başlı başına değerlidir. Fon mekanizmalarının yönlendirdiği *projecilikten* ziyade toplumsal ihtiyaçlara ve sorunlara dayanan, toplumu tanıyarak toplumla birlikte çalışmayı ilke edinen, toplumsal etki oluşturarak sosyal ağların ve ilişkilerin güçlenmesini sağlayan ve amaç, yöntem, faaliyet, zaman, çıktı, yaygın etki, bütçe dengesinin oluşturulduğu süreç yönetimi olarak *proje yaklaşımının* gönüllülüğün yaygınlaşmasına katkısı olabilir.

Gönüllülük projelerinin küresel ölçekte gelişmesinde ve yaygınlaşmasında kalkınmaya yönelik politikalar ile projeler için oluşturulan fon mekanizmaları/kurumları etkili olmuştur. Diğer taraftan gönüllülüğün küresel ölçekte bir politikaya dönüşmesinde ve uluslararası dolaşıma girmesinde gönüllülüğü küresel perspektiften ele alan Birleşmiş Milletler Gönüllülük Programının önemli bir yer vardır. 1970’li yıllarla birlikte sadece ileri düzeyde sanayileşmiş ve gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde değil dünyanın tamamında gönüllülüğün yaygınlaştırılmasını hedefleyen BM Gönüllülük Programının kuruluşunu ve gelişimini görmek küresel perspektifi anlamak açısından değerlidir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında 21. yüzyılda daha da ağırlık verilen gönüllülük özellikle ülkelerin gönüllülük politikalarını etkilemekte, gönüllülüğün kalkınmanın bileşenlerinden biri olarak algılanmasını teşvik etmekte, yereldeki gönüllülük kültürlerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Küresel perspektifin yerelleştirilmesinde BM Gönüllülük Programı etkili olabilmektedir.⁹ Çevrimiçi gönüllülük uygulamalarıyla gönüllülüğün yaygınlaştırılmasına destek verilmesi önemlidir, ancak küresel ve yerel etkileşiminin küresel lehine dengesizleşmesi farklı gönüllülük anlayışlarının giderek ortadan kalkmasına yol açabilme potansiyeline sahiptir.

Küresel perspektif ve yeni ekonomik, toplumsal, kültürel ve çevresel gelişmeler yeni gönüllülük alanlarının oluşmasına, bazı alanların daha fazla önem kazanmasına neden olabilmektedir. 21. yüzyılın temel değişim dinamiklerine, göçlere, demografik değişimlere, afetlere, savaşlara vb. bakıldığında gelecekte gönüllülüğün farklı işlevler üstlenmesi söz konusu olabilecektir. Gelecek perspektifinden gönüllülüğe bakabilmek yapılacak araştırmalara ve geliştirilecek uygulama modellerine kaynaklık edebilecektir.¹⁰

İklim değişimleri, afetler, savaşlar dünyanın temel gündemlerinden biri hâline gelmiştir. Toplumların dayanıklılığının sağlanmasında gönüllülük ve STK’lar önemli

---

9 Küresel perspektifin gönüllülüğün yaygınlaştırılmasındaki etkisi ve BM Gönüllülük Programı’nın konumunu tarihsel açıdan görmek için Narendra Mishra ve Nil Memişoğlu’nun birlikte hazırladıkları “Küresel Perspektiften Gönüllülük” başlıklı bölüme bakılabilir.

10 Gelecekte çok daha fazla ihtiyaç duyulması beklenen gönüllülük alanlarının detayları için Nursen Tekgöz’ün kaleme aldığı “Gelecek Perspektifinden Gönüllülük Alanları” başlıklı bölüm incelenebilir.

roller üstlenebilmektedir. Bu çerçevede afet ve krizlerde gönüllülüğün kapsamı, ilkeleri ve kazanımlarının anlaşılması gereklidir. Afet ve krizlerde gönüllülük genel olarak kamu aktörleri tarafından teşvik edilmekte ve desteklenmektedir.¹¹ Zira bu gönüllülük biçimi afetlere ve krizlere çok daha hızlı ve verimli bir biçimde müdahale edilmesini kolaylaştırdığı gibi bütçe üzerindeki yükleri de azaltabilmektedir. Yerelde insanların ve toplulukların güçlendirilmesi, dayanıklı esnekliğin (*resilience*) sağlanması afet ve krizlerdeki kayıpların azaltılmasına destek sağladığı ve dayanışmayı mümkün kıldığı için önemlidir. Diğer taraftan kamunun da bu afet ve krizleri önlemeye ve etkilerini azaltmaya dönük politikalar ve uygulamalar geliştirmesi bir gerekliliktir.

Gönüllülükle ilgili yeni eğilimlerden biri de çevrimiçi gönüllülüktür. 2010 sonrasında görünür olmaya başlayan çevrimiçi gönüllülük COVID-19 salgınıyla birlikte daha da önem kazanmıştır. Zira çevrimiçi gönüllülükle interneti kullanarak mekândan bağımsız olarak gönüllülük yapılabilir. Çevrimiçi gönüllülükte bir STK ve/veya proje için rapor yazılabilir, sosyal medya hesapları yönetilebilir, araştırma ve çeviri yapılabilir, eğitimler düzenlenebilir. Çevrimiçi gönüllülük platformlarının bazıları yerel bazıları küresel ölçekte gönüllüleri buluşturmakta ve çevrimiçi gönüllülüğü yaygınlaştırmaktadır.¹² Fakat bu türden uygulamalar ve çevrimiçi gönüllülük daha çok eğitilmiş, internete erişimde ve kullanımda sorun yaşamayan, internet ve diğer teknolojileri gündelik hayatında kullanabilen kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu durum çevrimiçi gönüllülüğün şimdilik en önemli sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Diğer taraftan internete erişimi olmayan ve/veya olsa bile gündelik hayatında verimli bir şekilde kullanamayan kişilerin bu gönüllülük faaliyetlerinden yararlanma imkânları azalmaktadır. Bu da hem çevrimiçi gönüllülük yapmak hem de bu gönüllülükten yararlanma açısından ciddi eşitsizliklere neden olabilmektedir. Dijital eşitsizlikler giderildikçe çevrimiçi gönüllülüğün daha fazla gündeme geleceği ve yaygınlaşacağı söylenebilir.

Sosyal girişimcilik -uzun bir tarihsel geçmişe sahip olsa da- gönüllülük alanındaki yeni modellerden biri olarak değerlendirilebilir. Gönüllülük ve STK çalışmalarından farklı olarak herhangi bir toplumsal alana katkı sağlamak amacıyla kendi kendini sürdürebilen bir ekosistem oluşturmayı amaçlayan sosyal girişimcilik, gönüllülükle yakından ilişkilidir.¹³ Günümüzde

11 Afet ve krizlerde gönüllülük uygulamalarının önemini ve yapılma biçimlerini, afetler ve krizler hakkında temel unsurları hakkında detayları görebilmek için “Selman Salim Kesgin, Nurdal Durmuş’un birlikte hazırladıkları “Afet ve Krizlerde Gönüllülük” başlıklı bölüme bakılabilir.

12 Çevrimiçi gönüllülük kavramını daha yakından tanımak ve çevrimiçi gönüllülük yapmanın imkânlarını görebilmek için Derya Kılıçalp tarafından kaleme alınan “Çevrimiçi Gönüllülük ve Sivil Toplum Kuruluşları” başlıklı bölüm okunabilir.

13 Sosyal girişimciliğin tanımı ve çerçevesi, gönüllülükle yakın ilişkisini okuyabilmek için Hülya Denizalp tarafından kaleme alınan “Gönüllülük ve Sosyal Girişimcilik” başlıklı bölüm incelenebilir.

sayıları artan sosyal girişimcilerin çalışmalarını gönüllülük temelinde kurduğu, sonrasında geliştirdikleri iş ve uygulama modellerini gönüllülerle birlikte sürdürdükleri dikkate alınırsa gelecekte sosyal girişimciliğin daha fazla konuşulması muhtemeldir. Diğer taraftan sosyal girişimciliğin gönüllülük alanını dönüştürmesi ve farklılaştırabilmesi de söz konusudur. Eleştirel mesafe korunarak sosyal girişimciliğin daha fazla araştırılması ve tartışılmasının gönüllülük alanına katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır.

Toplumsal faydanın ve değişimin tespit edilmesinde sosyal etki değerlendirmesi bir başka çağdaş eğilimdir. Sosyal etki değerlendirmesi, gönüllülük çalışmalarıyla toplumda beklenen etkinin oluşup oluşmadığını tespit etme imkânı sunmaktadır. Sosyal etkinin değerlendirilmesinin yaygınlaşma eğilimi göstermesinde fon veren kuruluşların ve bağışçıların önemli bir yeri vardır.¹⁴ Yeni bağışçı ve filantropi uygulamaları bağış kültüründe değişimleri beraberinde getirmekte ve bağışçılar toplumsal etkinin bilimsel araçlarla ölçülmesini talep etmektedir. Bu bağlamda sosyal etkinin bazı boyutlarının gönüllülük alanını olumsuz biçimde dönüştürdüğü söylenebilir. Diğer taraftan gönüllü çalışmaların beklenen sonuçları oluşturduğunun görülmesi gönüllülerin motivasyonunu da olumlu açıdan etkilemektedir. Gönüllülüğün sürdürülebilir kılınmasında önemli işlevler üstlenen sosyal etki, aynı zamanda daha önce gönüllülük deneyimi olmayan kişilerin de gönüllülük alanına geçişini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal etki değerlendirmesi sahadan veriler toplanarak yapılmaktadır. Diğer taraftan dijital olanaklarla büyük verilerin toplanmasıyla birlikte veri temelli politika geliştirmenin önemi artmaktadır. Kanıta dayalı uygulamalardan sonra gerek bağışçılar ve gönüllülerden gerekse sahadan toplanan veriler ekseninde politika geliştirmek sosyal etkinin değerlendirilmesini ve böylelikle kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını mümkün kılmaktadır.¹⁵ Bu durum, gönüllülük alanının rasyonelleştirilmesi olarak okunabilir. Hesaplanabilir, denetlenebilir, ölçülebilir, standartlaştırılabilir verilerin üretilmesi ve bu verilerden hareketle politikaların geliştirilmesi önemsenmeli, ancak bu yönde bir gelişimin gönüllülük alanının dönüşmesine de neden olduğu hatırdta tutulmalıdır. Gönüllülük alanının akılcılaştırılması olarak tanımlanabilecek bu yaklaşımın gönüllülüğe içkin *karşılıksız* bir anlayışı, toplumsal ilişkileri güçlendiren dayanışmayı vb. dönüştürebilme ihtimaline eleştirel bir biçimde yaklaşmak gerekmektedir.

---

14 Sosyal etki kavramına ve sosyal etki değerlendirmesinin yapıma biçimlerine dair bilgi sahibi olmak için Büşra Turan Tüylüoğlu tarafından kaleme alınan “Gönüllülükte Sosyal Etki Değerlendirmesi” bölümü okunabilir.

15 Gönüllülük politikalarında ve uygulamalarında görece yeni bir uygulama olan veriye dayalı politika üretiminin detaylarını görebilmek için Esra Huri Bulduk’un kaleme aldığı “Gönüllülükte Veri Temelli Politika Geliştirme” incelenebilir.

Gönüllülük alanını dönüştüren bir diğer eğilim ise kurumsal gönüllülük ve özel sektördeki sosyal sorumluluk projeleridir. Özel sektör, özellikle kurumsal sosyal sorumluluk projeleri geliştirerek topluma fayda sağladığını hedef kitlesine gösterme amacını gütmektedir.¹⁶ Zira sadece ekonomik çıkarlar ve etkiler oluşturmak istemediği ve topluma katma değer katmaya çalıştığı algısını oluşturmak ve itibarını güçlendirmek istemektedir. Bu açıdan reklama göre daha az maliyetli, halkla ilişkiler ve tanıtım değeri daha yüksek bir uygulama olarak sosyal sorumluluk projelerine yönelmektedir. Böylelikle özel sektör hem toplumsal fayda oluşturmakta, toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmakta hem de itibarını güçlendirmektedir. Bu projelerde özel sektör STK'lar, üniversiteler, yerel yönetimler, medya vb. aktörlerle işbirliği yaparak iletişim etkisini artırmaya çalışmaktadır. Bu tür projelerde gönüllülerin de yer alması söz konusudur. Dolayısıyla sosyal sorumluluk projeleri ve gönüllülük ilişkisinin ele alınması gerekir. Ayrıca özel sektörde çalışan gönüllülüğü teşvik edilen bir uygulamadır. Çalışan gönüllülüğü ile çalışanların yaşam becerilerini geliştirmeyi, toplumsal hayata katılmalarını, toplumsal fayda sağlayarak motivasyonlarını artırmayı vb. hedefleyen özel sektörün bu konuya giderek daha fazla ilgi gösterdiği söylenebilir. Gönüllülüğün yaygınlaşması için önemli gelişmeler olarak kabul edilebilecek bu tür uygulamaların gönüllülük alanında yeni dönüşümlere neden olması söz konusudur.

Gönüllülüğe dayanan işler sadece özel sektörde insanların daha kolay yer edinmelerini sağlamamaktadır. Bununla birlikte çok daha farklı bir gelişmeden bahsetmek mümkündür. Sivil toplum kuruluşlarının giderek güçlendiği ve yaygınlaştığı bir dönemden geçildiği söylenebilir. STK'lar da tıpkı devlet ve özel sektör gibi giderek bir sektör haline gelmektedir. Gerek Avrupa Birliği'nin kendi içinde yaşadığı dönüşümler gerekse ülkemizin içinde olduğu Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde STK'ların öne çıktığı görülmektedir. Diğer bir deyişle dünyadaki ve bölgemizdeki gelişmeler STK'ların sayısının orta vadede hızla artacağını ve burada önemli nitelik sorunlarının oluşacağını göstermektedir. Bu bağlamda gönüllülük meselesinin STK'lar üzerinden kurumsallaşacağı ve giderek çok sayıda çalışana ihtiyaç oluşacağı söylenebilir.

Gönüllü yapılan işler, gönüllülere kendini gerçekleştirme imkânı sunmakta, gönülden isteyerek katıldıkları işlerden dolayı mutlu olmalarını sağlamakta ve işe yaradıklarını düşünmelerini sağladığı için ruhsal bir doyum yaşatmaktadır. Kimileri amatörce küçük gruplarla gönüllü çalışmalarını yürütürken, kimileri daha profesyonel ulusal, hatta uluslararası sivil toplum kuruluşları aracılığı ile çevreye, doğaya, hayvanlara, yaşlılara, göçmenlere,

16 Kurumsal gönüllülük ve özel sektördeki gönüllülük uygulamaları hakkında detayları görebilmek için Ceyhan Göcenoğlu tarafından kaleme alınan "Kurumsal Gönüllülük ve Özel Sektörde Sosyal Sorumluluk Projeleri" başlıklı bölüme bakılabilir.

çocuklara ve gençlere kısacası insanlığın yararına olan her alana yayılarak hizmet üretmeye çalışmaktadır. Gönüllüler, içinde yaşadıkları toplumun ve dünyanın bir parçası olduklarının bilincinde olarak sorumluluk hisseden ve bu sorumluluk bilincinin bir yansıması olarak da önemsedikleri, değerli/anamlı buldukları gönüllü işlere kendilerini veren ve böylece gönüllülüğü bir yaşam biçimi haline dönüştüren kişilerdir.

Günümüzde insanların bir kısmı kuruluşlara başvuru yapıp gönüllü olmak isteseler de çoğu zaman bu talep aktif hâle getirilememektedir. STK'ların ya da sivil inisiyatiflerin gönüllülük programları yetersiz kalabilmektedir. 1970'li yıllarla gündeme gelen kamu hizmetlerinin gönüllülük alanına bırakılmasının 2000'li yıllarla birlikte özellikle gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. Kısacası kamu hizmetleri gönüllülük aracılığıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler de gönüllülük faaliyetlerini kendi çalışmalarıyla eklemlenmeye çalışmaktadır. Gönüllülük toplumsal ilişkilerde ve gündelik hayatın birçok alanında önemli bir işlev üstlenmeye devam etmekte ve bu işlevin gelecek yıllarda çok daha hayati anlamlar kazanacağı görülmektedir. Gönüllülük çalışmaları hem yerel yönetimleri “kamu” olmaktan çıkararak daha fazla katılımcı ve kapsayıcı bir boyuta getirecek hem de ilgili mekândaki gönüllülük alanının genişlemesine ve topluluğun dayanıklılık geliştirmesine katkıda bulunacaktır.

Son yıllarda gittikçe önem kazanan gönüllülük, hükümetlerin çeşitli programlarla desteklediği, sivil toplum kuruluşları tarafından da teşvik edilen bir alan hâline gelmiştir. Gerek kamu kurumlarının üstündeki yükü azaltması gerekse toplumsal duyarlılığı arttırarak birey ve toplum arasında daha organik bağlar kurulmasını sağlaması sebebiyle gittikçe daha görünür hâle gelen gönüllülük, ülkemizde ise henüz yeterince fark edilmemiş ve hak ettiği önemi görmemiştir. Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının eğitim, sağlık, sosyal yardım, çevre, trafik güvenliği, engelliler, göçmenler, insan hakları, kadınlar, çocuklar gibi çok farklı alanlarda yürüttükleri sivil çalışmalar için ihtiyaç duydukları gönüllü sayısına sahip olduklarını söylemek zordur.

Özetle herhangi bir maddi kazanç talebi olmadan toplum yararına çalışma olarak tanımlayabileceğimiz gönüllülük, ülkemizde kayıtlı bir biçimde genellikle sivil toplum kuruluşları aracılığı/çatısı altında ile yapılmaktadır. Gönüllülük projelerinde görev alarak toplumsal bir yarar üreten bireyler diğer insanlarla birlikte iş üretebilmekte, yeteneklerini geliştirebilmekte ve ilgi alanlarını genişleterek çözüm odaklı düşünebilme ve uzak görüşlülük özelliği kazanabilmektedir. Gönüllü işlerden kazandığı vizyon ve enerji, bireyin profesyonel iş hayatında da başarılı olmasını sağlamaktadır. Manevi doyum ve tatmin motivasyonu yükseltmekte ve çalışılan kurumlarda uyumlu ve sorumluluk üstlenebilen bireyler olarak öne

çıkılmalarını sağlamaktadır. Sahip oldukları bilgi, tecrübe, zaman ve hatta maddi değerleri tamamen gönüllü olarak başkalarıyla paylaşmayı bir hayat felsefesi olarak gören gönüllüler, aynı yaklaşımı iş hayatlarında da uyguladıkları için çalıştıkları sektörlerde dikkat çeken ve fark yaratan kişiler olarak öne çıkmaktadırlar. Çünkü gönüllülük, bireylere mevcut sorunların çözümünü başkalarından beklemek yerine kendi enerjilerini sorun çözmeye yoğunlaştırma yeteneği kazandırır.

Gönüllü faaliyetlerin toplumda yaygınlaşmasını sağlamak için farkındalık çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Farklı yayınlarla gönüllülük kavramının insanlar tarafından tanınması, insanların toplumsal sorunlar üzerinde düşünmesi ve aktiflik kazanması/inisiyatif geliştirmesi ve bu toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak için harekete geçmesi amaçlanmalıdır. Bu kitap gereklilik olan o yayınlardan sadece biridir. Gerek bu çalışmanın gerekse yeni yayınların basılı, dijital, sesli, görsel vb. olarak hazırlanması önemlidir. Böylelikle yaygınlaşma için ihtiyaç olan çok farklı türde yayınlar erişilebilir hâle gelecektir. İnsanların toplumsal sorunlara duyarlı olmalarına ve bu sorunların çözümüne ilişkin fikir yürütmelerine ve eyleme geçmelerine katkıda bulunmak bu yayınların hedefi olmalıdır. Böylelikle bireylerin toplum içerisinde daha fazla söz sahibi olması ve inisiyatif üstlenmesi yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Gönüllülüğün hemen her soruna çözüm olma beklentisi söz konusudur. Gönüllülük artarsa iyilik ve dayanışma artar, ancak tüm dünyadaki eşitsizlikleri giderebilmek için yapısal değişikliklerin göz ardı edilmemesi gerekir.

Sonuç Yerine: Tartışmak ve Eleştirel Bir Perspektif İçin Tanımak

Gönüllülüğün tarihsel ve toplumsal bağlamı dikkate alındığında *karşılıksız* bir eylemden karşılıklılık çerçevesine doğru bir gidişten söz etmek mümkündür. Günümüzde gönüllülüğün tüm boyutlarının görülmesiyle tarihsel ve toplumsal bağlamla ilişki kurulmasının mümkün olduğu ileri sürülebilir. Elbette gönüllülüğün çeşitli boyutlarını vurgulayıp hâlâ kadim zamanlardaki özelliklerini koruduğunu sıklıkla dile getirerek onun kültürel ve toplumsal boyutlarını yaşatmak ve var etmek mümkün değildir. Gönüllülüğün bugün hangi alanlarla nasıl çerçvelendiği, dönüştürüldüğü ve sürekli olarak nasıl yeni biçimler kazandığı görülemezse ve tanımamaksa gönüllülüğün doğasına ilişkin yapılacak tartışma kısırlaşacaktır.

Gönüllülüğün tartışılması ve eleştirel bir perspektiften ele alınması için gönüllülüğün felsefi ve sosyolojik köklerinin görülmesi, hukuki ve yapısal boyutlarının ele alınması gerekmektedir. Ayrıca gönüllülük faaliyetlerini güçlendiren uygulamaların değerlendirilmesi önemlidir. Diğer taraftan gönüllülükteki güncel eğilimlerin ve pratiklerin gelecek perspektifi içinde değerlendirilmesi yeni yönelimlerin görülmesi açısından gereklidir. Son olarak

gönüllülük alanındaki neoliberal etkilerin gösterilmesi eleştirel perspektifin geliştirilmesinde merkezi bir yer tutmaktadır. Söz gelimi gönüllülük dünya çapında bir fenomendir, ancak gönüllülük çalışmalarının çoğu gelişmiş Kuzey Amerika, Pasifik ve Avrupa ülkelerine odaklanmaktadır. Daha az gelişmiş ülkelerle ilgili araştırmalar, genellikle gelişmiş ülkelerden ödünç alınan teorileri ve kavramları kullanır ve bu nedenle, gönüllü yardım davranışlarının tamamını yakalamakta başarısız olmaktadır (Butcher ve Einolf, 2017). Gönüllülüğün kadim boyutu kadar modern dönemdeki liberal kökenleri ve neoliberal görünümüne eleştirel yaklaşmanın önemli olduğu vurgulanmalıdır. Özetle gönüllülüğe ilişkin farklı boyutların açtığı kapılardan girerek eleştirel bir perspektiften tartışmaları derinleştirmek ve uygulamaları gözden geçirmek gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Butcher, J. (2017). Volunteering: A Complex Social Phenomenon. *Perspectives on Volunteering: Voices from the South*. (Editors: Butcher, J., Einolf, C. Cham). Springer.
- Görgün Baran, A. 2019. Türkiye’de Gençlerin Gönüllülük Faaliyetlerine Katılım Durumu. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7, 5-26.
- Holmes, K. (2009). Volunteering, Citizenship and Social Capital: A Review of UK Government Policy. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1(3), 265–269.
- Janoski, T., Musick, M., Wilson, J. (1998). Being Volunteered? The Impact of Social Participation and Pro-social Attitudes on Volunteering. *Sociological Forum*, 13, 495–519.
- Kabakcı, E. (2020). *Sosyolojiyi Kurmak: Montesquieu, Tocqueville, Comte, Durkheim*. İstanbul: Vadi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. O. Akınhay ve D. Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Rochester, C. (2006). Foreword. In: Making Sense of Volunteering A Literature Review. <http://practicalwisdomr2z.co.uk/consultancy/wp-content/uploads/2011/05/Making-sense-of-volunteering-ROCHESTER-2006.pdf> Son erişim tarihi: 14 Mart 2022.
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika’da Demokrasi*. İstanbul: İletişim.

